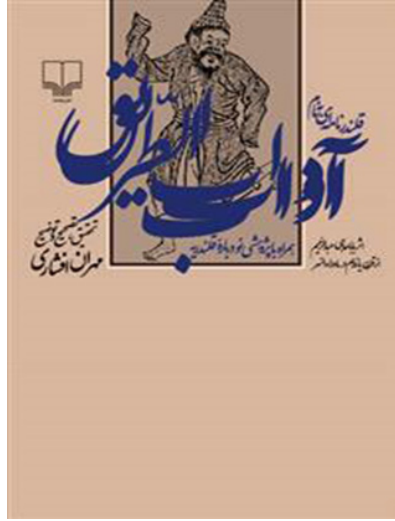

Hacı Abdurrahim Baba, Âdabu't-Tarik.

Hacı Abdurrahim Baba'nın XI. Yüzyılı Maverunnehir'de Âdabu't-Tarik Adlı Kalendername Eseri. (1395 H.Ş.). Tashih ve Açıklama: Mehran Afşari, Çeşme-i Yayınları.

Manizhe Ghodrati Vayghan
Sorumlu Yazar / Correspondence

Özet

Bu çalışma, Hacı Abdurrahim Baba'nın *Adabu't-Tarik* adıyla yazdığı Kalendername'nin neşrini konu edinmektedir. *Adabu't-Tarik*'in İran Millî Meclis Kütüphanesi ve Müzesinde bulunan nüshası, Mehran Afşari tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Afşari, bu elyazma eserde olan bazı yanlışlıklar nedeniyle uzun süre *Adabu't-Tarik*'in Saint Petersburg nüshasına erişmeye ve eserin bir kopyasını hazırlamaya çalıştı. Sonra her iki nüsha bir arada değerlendirilmiş ve yayın aşamasında Saint Petersburg nüshası da karşılaştırılarak yayınlamıştır. Eserde Kalenderilik hakkında bilgi de verilmiş ve eserin içeriği hakkında açıklamalarda bulunulmuştur. Mehran Afşari, İran'da Kalenderilik, Rufailik ve Fütüvvet başlıklarında araştırma yapan ve bu konularda yazma birçok metni de yayınlayan araştırmacılar arasında yer almaktadır. Neredeyse Fütüvvetname konulu bütün risaleleri İran'da yayınlamıştır. Mehran Afşari, hem İran'da hem de dünyada akademik ve bilimsel çalışmalarından özellikle Kalenderilik ve Fütüvvetname konu başlıklarıyla tanınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hacı Abdurrahim Baba, Adabu't-Tarik, Kalendername, Mehran Afşari.

Abstract

This study deals with the publication of the *Kalendername* written by Hacı Abdurrahim Baba under the name *Adabu't-Tarik*. The work was prepared by Mehran Afşari as a master's thesis on the copy in the National Assembly Library and Museum of Iran. Due to the spelling mistakes in the handwritten version of Iranian Parliament Library, Afşari tried for a long time to take the copy available in the Saint Petersburg library. Both copies were evaluated together and the Saint Petersburg copy was published by comparing it at the publication stage. In the work, information about Qalenderism was also given and explanations were made about the content of the work. Mehran Afşari is among the researchers who do research on Qalenderism, Rufaism and Futuvva in Iran and publish many texts on these subjects. He published almost all the treatises on Futuvvatname in Iran. Mehran Afşari is well known both in Iran and the world for his academic and scientific studies, especially with the titles of Qalenderi and Futuvvatname.

Keywords: Hacı Abdurrahim Baba, Adabu't-Tarik, Qalendername, Mehran Afşari.

*Her yz kızaran aŐki bilemez
Her ayna yapan İskender olamaz
Her baŐını eğip Őapka takıp sert oturan,
Serverin yolunu anlayamaz
Kıldan ince binlerce ayrıntıyı,
Her baŐını tıraş eden kalenderi anlayamaz!
(Hafız Şirazi, 1387, s. 126)*

GiriŐ

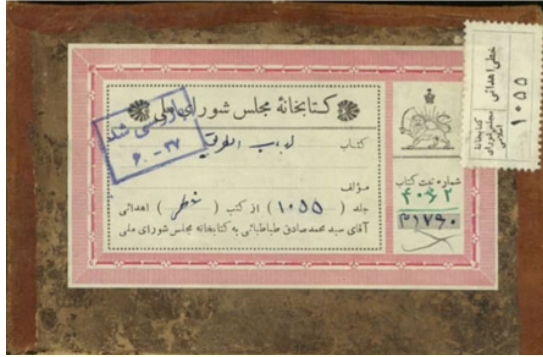
Kalendernameler, nesr ve manzum olarak tasavvuf edebiyatında önemli yerleri vardır ki onlarda dünya görüŐüne sahip kültürel ve entelektüel insanlar tarafından oluŐturulmuŐtur. Bu fikri ve kültürel benzerlikler, Hindistan, İnan, Mısır, Suriye ve Anadolu'yu içine alacak Şekilde geniş coğrafi alanın tarihsel koŐullarından ve siyasi, sosyal ve ekonomik gerekliliklerinden kaynaklanmaktadır. Kalendernamelerin mahiyet ve muhtevasını dikkate alarak, onların tasavvuf ve tasavvuf edebiyatı tarihinde önemli olduğu ki İslam toplumu açısından tarihi, siyasi, kültürel ve iktisadi bağları birbirinden ayrılmaz olarak görülmektedir. Günümüzde Kalendernamelerin nemi ve tanınması için dünyada özel araştırma merkezleri açılmıŐtır.

dabu't-Tarik eseri Hicri XI. yüzyılda Orta Asya'nın en önemli Kalendernamelerinden sayılmakta ve başta Nakşibendiyye'nin Kalandariyye kolu olmak üzere tasavvuf dabı, örf ve inançlarını gösterir. Őüphesiz bu eser, Kalenderiye alanında araştırma için temel kaynaklardan sayılır (Afşari, 1395, s. 137).

dabu't-Tarik H.Ő. 1395/M. 2016 yılında Sayın Mehran Afşari tarafından tashih edilmiş, açıklama getirilerek, ele alınmış ve *Hacı Abdurrahim Baba'nın "XI. yüzyılı Maveranunehir'de dabu't-Tarik Adlı Kalendername İsimli Eseri ve Kalenderiye Hakkında Yeni Araştırma* adı altında eŐme yayınları tarafından Tahran'da basılmıştır.

Afşari'nin bu eserle ilgili uzun zamandan beri sürdürdüğü araŐtırmasına bakıldığında, Kalenderiye ve Fütüvvet alanında geniş bilgi birikimi ve Kalenderiye'nin önemi hakkında, adap ve gelenek, tasavvuf ile karŐılıksız Fütüvvet arasındaki bağıyla ilgilidir. Kalenderiye ile ilgili eserlerin az olması, Afşari'nin bu eseri özellikle bilimsel araştırma alanında kaynak olabilecek değere sahiptir.

Bu çalışmanın temeli, yıllar önce üniversitede yüksek lisans yaparken, İnan Meclis Kütüphanesi ve Müzesi'nde 4062/1055 numarasıyla muhafaza edilen yanlışlıkla *Arbabu't-Tarik* adıyla kaydedilen el yazma eseri incelerken oluŐturulmuŐtur. Afşari, *Arbabu't-Tarik* isimli el yazma eseri tez olarak ŐemiŐ ve H.Ő. 1371/Miladi 1994 yılında rahmetli Dr. Nasirüddin Şah Hüseyini danıŐmanlıęında Tahran Üniversitesi Fars Dili ve Edebiyatı bölümünde savunmuŐtur. Afşari'nin tezi, *Arbabu't-Tarik'in* yazım hatasının fazla olması nedeniyle yayınlanmadı.

Şekil 1: Âdabu't-Tarik, İran Meclis Kütüphanesi ve Müzesi'nde 4062/1055 Kayıt Fişi

Âdabu't-Tarik'in bilinen iki nüshasından birisi İran Meclis ve Müze Kütüphanesinde diğeri de Saint Petersburg kütüphanesindedir. Mehran Afşari, genel olarak Kalenderilik kaynaklarını temin ederken bu kaynaklar arasında Âdabu't-Tarik'in Saint Petersburg kütüphanesi nüshasını temin etmek için uzun süre uğraşmasına rağmen bir türlü ulaşamamıştır.

Saint Petersburg kütüphanesinde bulunan eserin erişmek suretiyle tezin tashihinin yapılmasında, hatalarının giderilmesinde ve her iki metnin karşılaştırılmasında yardımcı olan ilk adım atılmıştır. Böylece Saint Petersburg nüshası, içerik bakımından benzer olması nedeniyle tezde değerlendirilen nüsha ve hazırlanan çalışmanın karşılaştırılması ve eksikliklerinin giderilmesini sağlayarak kitap halinde ikmal edilip yayınlanmasını kolaylaştırmıştır.

Glasgow Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Dr. Lloyd Ridgeon, bir çalışması için Afşari'nin hazırladığı fütüvvet konulu araştırma ve çalışmalarını okumak ve incelemek amacıyla Afşari ile görüşmek üzere İran'a gitmiştir. Dr. Lloyd Ridgeon (2010; 2011), Afşari'nin yardımıyla İngilizce olarak fütüvvet hakkında iki eser yayınlamıştır. Bu görüşmede Afşari, Dr. Lloyd Ridgeon'un elinde Saint Petersburg nüshasının olduğunu öğrenmiş ve Ridgeon'dan Saint Petersburg kütüphanesinde bulunan Âdabu't-Tarik'in bir kopyasını istemiştir. Dr. Lloyd Ridgeon da Mehran Afşari'ye eserin kopyasını göndermiştir.

Afşari'nin H.Ş. 1393/Miladi 2014 yılında Göttingen Georg-August Üniversitesi'nde düzenlenen İranoloji konferansına davet edilmesi, Âdabu't-Tarik konulu eserin yayınlamasına etki eden ikinci husus olmuştur. Sempozyum, The Institute of Iranian Studies at the Georg-August University of Göttingen tarafından "Islamic Alternatives; Non-Mainstream Religion in Persianate Societies" başlığı altında düzenlenmiştir. "Islamic Alternatives; Non-Mainstream Religion in Persianate Societies", Edited by Shahrokh Raei, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2017 adıyla yayınlanmıştır. Sempozyumda, Mehran Afshari, "Quṭb al-Dīn Ḥaydar-e Tūnī and his Connection to the Ḥaydariyya and Khāksāriyya" konulu bildiri sunmuştur. Bu sempozyumda farklı ülkelerden katılım sağlayan bilim adamlarıyla tanışmış olması, Kalenderilik hakkında yaptığı çalışmaları ve

özellikle *Âdabu't-Tarik* üzerinde daha fazla çalışmasında etkili olmuştur. Konferans, Kalenderiye, İran Sufileri, çevre ülkeler ve sufilerini konu edinmektedir. Konferansa dünyanın farklı ülkelerinden katılan bilim adamları, fırkalar, tarikatlar ve özellikle Kalenderiye hakkında kendi araştırma ve fikirlerini sunmuştur.

Bu konferans vesilesiyle Afşari, birçok bilim adamına 30 yıllık çalışmasını anlatma imkanı bulmuştur. Böylece konferansa katılan bilim adamlarının birçoğu, onun Fütüvvet, Kalenderilik ve İran sahasındaki sufiler gibi konular üzerine olan çabalarından haberdar olmuş ve onunla fikir alış verişinde bulunmuştur. Diğer yandan Afşari, bu konferansın sunumları dışında da birçok bilim adamıyla görüştüğü gibi özellikle Fransız Alexandre Papas ile Kalenderiler hakkında birçok konuyu mütalaa etmiştir. Bu değerlendirmelerde, Papas, Afşari hakkında bilgi sahibi olduğunu ve çalışmalarını da kaynak olarak gösterdiğini söylemiştir. İşte bu konferansa katılımı, sadece bildiri sunup bilim adamlarıyla görüşmesi değil bilakis Afşari, *Âdabu't-Tarik*'i yayınlama kararını vermesinde de etkili olmuştur.

Afşari, İran'a döndükten sonra Saint Petersburg nüshası ile İran Meclis Kütüphane ve Müze nüshasını bir araya getirip tezini tashih etme kararını yerine getirmekle kalmamış aynı zamanda Kalenderilik hakkında ayrıntılı bir araştırmaya da başlamıştır. Bu hazırlıklar sonunda *Hacı Abdurrahim Baba'nın XI. Yüzyılı Maverannehir'de Âdabu't-Tarik Adlı Kalendername Eseri ve Kalenderiye Hakkında Yeni Araştırma*, (1395 H.Ş.), Tashih ve Açıklama: Mehran Afşari, Tahran: Çeşme-i Yayınları, adıyla ortaya çıkmıştır.

Papas, Orta Asya Kalenderleri hakkındaki yeni çalışmasını tamamlamak için Afşari'ye mektup yazıp göndermiştir. Afşari'den çalışmasının bir nüshasını talep etmiş ve Papas'a ulaşan çalışmasını kitabının bir bölümü yaparak Afşari'nin *Âdabu't-Tarik* eserine ayırmıştır (Papas, 2019, pp. 22-59). Bu kitap ilk olarak Fransızca yayınlanmış ve daha sonra İngilizceye de çevrilerek *Thus spake the Dervish* adıyla Brill yayınları arasında basılmıştır.

Daha önce *Âdabu't-Tarik*'in saçla ilgili ikinci bölümü Meclis nüshasına dayanarak Afşari tarafından düzeltilmiş ve Dr. Mahmut Efşar adıyla H. Ş. 1381/ Miladi 2002'de İranology Araştırma Merkezinde yayınlanmıştır. Tashihinden sonra bu eser, Dr. Lloyd Ridgeon (2010, pp. 233-263) tarafından İngilizceye tercüme edilmiş, *"Shaggy or Shaved? The Symbolism of Hair among Persian Qalandar Sufis"* adıyla *Iran and the Caucasus*, dergisinde yayınlanmıştır.

Ayrıca Afşari'nin yayınladığı *Âdabu't-Tarik*'in diğer nüshası 2022 yılında Türkiye'de *XVII. Yüzyıla Ait Arbab-ut Tarik Erkanname-i Kalenderi* ismiyle basılmış ki bu eser Meclis kütüphanesinde 4062/1055 numarayla kayıtlı Seyit Muhammed Sadık Tebatebayi'nin hediyesi olan el yazma nüshası hakkındadır (Akın & Baharlu, 2022). Bu eserin tanıtımı ise 2023 yılında Özden Özdemir (2023, ss. 314-321) tarafından yapılmıştır.

Şekil 2: Âdabu't-Tarik'in Kayıt Varakı

1. Hacı Abdurrahim ve Âdabu't-Tarik kitabı

Mehran Afşari'nin tanıttığı *Âdabu't-Tarik* kitabın yazarı Baba Hacı Abdurrahim Akibet Bahir Nakşibendi Tarikatının büyüklerinden ve Kalenderilerden biridir. Hacı Abdurrahim Akibet Bahir Baba Kulmezid'in halifesidir ve ondan hırka giymiştir. Bu tarikatın önde gelen temsilcisi yani Baba Kulmazid Gocdevani aracılığıyla Kalenderi Nakşibendi'nin tarikatı, Harezmlî Mercan Mohammad Kalender'e ulaşmaktadır. Hacı Abdurrahim Akibet Bahir Orta Asya'da Nidayi Kaşgari gibi müritleri vardır ve *Âdabu't-Tarik*'in yazarı Nidayi'nin pir ve şeyhidir (Afşari, 1395, ss. 129-131).

Hicri XI ve XII. yüzyıllarda Orta Asya ve Güney Asya'da dağılmış olan Bu Kalenderliler, Maveraünnehir bölgesinin Kalenderlerinden olup Nakşibendiyye Tarikatının bir koluydu (Afşari, 1395, ss. 129-131).

Hoca Abdurrahim, müritlerinin ricası üzerine yazdığı *Âdabu't-Tarik*'i, Kalenderiye'nin örf ve adetlerinin tanıtılması, hırka giymeyi, meczup ve divanelerin adap ve tavırlarının açıklanması, perişan bir halde gezen meczupların, acı çeken dert sahiplerinin, yırtık-yamalak giyen ve dertle beslenenlerin durumunu açıklığa kavuşturarak öğretmesini H.1083 yılında 12 babda (bölümde) yazılmıştır. Bu yıl, Buhara'daki Canıyan silsilesinin beşinci emiri olan Abdülaziz Han'ın (1055-1091 H.) emirliğine denk geldi. Hacı Abdurrahim kitabında bu emiri medh etmiştir (Afşari, 1395, s. 134).

Ayrıca Afşari bu eserini Saint Petersburg Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki *Âdabu't-Tarik* ve yanlışlıkla *Ârbabu't-Tarik* olarak adlandırılan İran Meclis ve Müze Kütüphanesi nüshasından başka Tacikistan Cumhuriyeti Şarkiyat Enstitüsü'nde olan en az 4 el yazma eser varlığından da bahsetmektedir. Bu nüshaların yazılış tarihleri XII. ve XIV. yüzyıla denk gelmektedir. Fakat Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti'nin aldığı karara göre, araştırmacıların bu eserleri kopyalamalarına ve üzerlerinde araştırma yapmalarına müsaade edilmemektedir (Afşari, 1395, ss. 134-137).

2. Hacı Abdurrahim Baba'nın XI. Yüzyılı Maverannehir'de Âdabu't-Tarik Adlı Kalendername Eseri ve Kalenderiye Hakkında Yeni Araştırma eserin bölümleri şunlardan ibarettir:

Mehran Afşari'nin kitabı dört bölümden oluşmaktadır:

2.1. Birinci bölüm, kitabın yaklaşık 120 sayfasını kapsayan "Kalenderiye Hakkında Yeni Araştırma" başlığını taşıyan dört kısımdan oluşmaktadır.

Bu bölümde Kalenderiye hakkındaki eski eserlerin konu edinen yeni araştırmaları ve konuyla ilgili farklı dillerde yayınlanan kaynaklardan istifade edilmiştir. Yararlanılan yazarlardan bazıları Dr. Karamustafa'nın İngilizce olarak yayınlanan eseri (1994), Dr. Ahmet Yaşar Ocak'ın Türkçe eseri (1999), Dr. Muhammed Rıza Şefii Kedkeni Farsça eseri (H. 1386) ve Fransız Dr. Alexandre Papas'ın İngilizce eseridir (2010).

Dört ayrı alt başlıktan oluşan bu bölümde, Kalenderiliğin menşei, Kalenderiliğin özellikleri, Kalenderilik tarikatının çeşitliliği ve karanlık ve Âdabu't-Tarik'in edebi tanıtımı, kitabın mahiyeti ve cennetmekân Hacı Abdurrahim'in Nakşibendiyye tarikatı ile münasebeti hakkında bilgiler yer almaktadır.

Kalenderiliğin kökenleri olarak adlandırılan bu bölümün birinci başlıkta, Kalenderiliğin kaynakları Fütüvvet ve Hürrem Dinan olmak üzere iki grupta aranmakta ve Fütüvvet ile tasavvuf ilişkisinden Kalenderiliğin nasıl ortaya çıktığı anlatılmaktadır.

İkinci başlıkta Kalenderlerin özellikleri ve sufilerle aralarındaki farklılığı ele alınmıştır. Bu başlıkta tıraş ve saçları kazımak, kaş, sakal tıraş etmek, bekar kalmak, esrar kullanmak, seyahat etmek ve Kalenderlerin giyim tarzlarına ayrılmıştır.

Üçüncü başlıkta Kalenderiye tarikatının İran, Şam, Mısır, Hindistan ve Anadolu gibi Müslüman memleketlerde Kalenderiliğin kimler tarafından oluşturulduğu üzerinde durulmuştur.

Dördüncü başlıkta Âdabu't-Tarik'in Saint Petersburg nüshasındaki sorunlar ve İran Meclis ve Müze nüshasından farklılıkları belirtilmiş ve kitap ilmî ve edebî açıdan değerlendirilmiştir.

2.2. Kitabın ikinci bölümünde, İran Meclis ve Müze Kütüphanesi ve Saint Petersburg Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki iki el yazması esas alınarak Âdabu't-Tarik 12 bab (bölüm)'dan oluşan metnin düzeltilmesi ele alınmıştır.

Hoca Abdurrahim, kitabının bölümlerinde ahlak ve irfan öğretisi konusu üzerinde durmuş ve konuları aktarırken sade dil kullanmıştır. Daha iyi anlaşılması için de sohbetlerini ayet ve hadislerle dayandırarak süslemektedir. Gerçi bazı rivayetler istinat açısından zayıf görünmektedir. Kitap, Farsça irfani şiirlerle süslenmiş ve belki şiirlerin birçoğu Hacı Abdurrahim'in kendisine aittir. Hacı Abdurrahim sözlerinin güzel olması için Arapça atasözleri, dili ve belagatinden yararlanmıştır. Âdabu't-Tarik'in birçok konusu Kalenderiye'ye has itikat öğretisi olan kullandıkları malzemeler ve onların giysileri üzerinden aktarılmaktadır. Fütüvvetnameler şeklinde sınıflandırılmış eserlerin içerik ve soru-cevap metodu benzerliğinden dolayı Âdabu't-Tarik, bir Fütüvvetname olarak sayılabilir (Afşari, 1395, s. 139).

Yukarıda geçtiği gibi Hoca Abdurrahim *Âdabu't-Tarik* eserini 12 baba (bölüme) ayırmıştır.

Birinci babda, "külâh"ın halk ortasındaki anlamı ve adlandırılışını "kul" ve "ah" sözcüğünden türemiş olduğunu belirtmektedir. Doğrusu bu yanlış bir izahtır. Müellif açıklamasının devamında, her bir tarikatın mensuplarının, Hacegan, İşkiye, Cehriye, Kübreviye veya Kadiriye olsun başlarına külâh takarken hangi zikir veya hangi duayı okudukları hakkında bilgi vermektedir (Afşari, 1394, s. 137). Külâhtan amaç, dervişlerin taktığı özel bir başlıktır ve günümüzde Haksariye tarikatının "tac" olarak adlandırdığına denir. Orta Asya dervişlerini gösteren fotoğraflardan da biliniyor ki külâh Orta Asya'da Kalenderiye dervişlerin kullandığı farklı desenlerden oluşan bir deri başlıktan ibarettir.

İkinci babda, *Âdabu't-Tarik*'te benzersiz ve çok değerli olan saç konusudur. Araştırmacı, Kalenderlerin birçoğu bu yola girdiklerinde veya bir kısmı da yolun sonunda saçlarını kazırlar şeklinde açıklamada bulunmuştur. Bu bölümde, meczup salık, salık meczup, gayri meczup salık ve salık gayri meczup olarak dört güruhtan bahsetmektedir (Afşari, 1394, s. 138).

Üçüncü babda, *Âdabu't-Tarik*'te Hırka hakkında açıklamalar, kefen ve Kalenderleri giyimi ile ilgilidir. Bu bölümde hırkanın dikilişi, dikiş sayısının farklılığı, Hacegan Tarikatlarında özellikle Nakşibendiye, İşkiye, Cehriye ve Kübreviye üzerinde durmuş, bu tarikatların dervişleri dikiş esnasında hangi zikirleri çekerler dile getirmiştir. Diğer önemli bir husus da Bektaşiyeye değinmiştir (Afşari, 1394, s. 138).

Dördüncü babda, "Kemer" hakkında ve Kalenderiye tarikatında kemere olan önemi, Fütüvvet geleneğine benzemektedir. Bu bölümün devamında kemerin çeşitliliği ve her bir kemeri ayrı bir peygamberlerle irtibatlandırılmasıdır. Kemer konusunda sohbet açılırken, Hz. Süleyman'ın kemerinin kayb olduğu ve nasıl bulunduğu, devlerin ve perilerin müdahalesinden bahsedilir. Afşari, *Âdabu't-Tarik* müellifinin düşünce tarzından ve bu tür hikayelerin tarihsel gerçeklikle bağdaşmadığını açıklamaktadır (Afşari, 1394, s. 138).

Afşari'ye göre Kalenderiye fütüvvetin bir koludur ve fütüvvet ve tasavvufun birleşmesinden ortaya çıkmıştır. Çünkü fütüvvette de kemer ve miyanbeste çok önemlidir. Dördüncü bölümün sonunda Şâtırandan -yol gösterenlerden- (Ertuğ, 2010, ss. 379-380; Mo'in, 1385, s. 605) bir gruptan bahsedilmiş ki bunlar cesur ve yiğitliğiyle fütüvvetle ilişkilidir (Afşari, 1394, s. 138).

Beşinci bab, en kısa bölümdür ve asa hakkındadır (Afşari, 1394, s. 138).

Altıncı babda, keşkül den bahsedilmiştir. Kalenderlerin keşkül ile dilenmesi ve keşkülün ortaya çıkışı hakkında bilgi verilmiştir (Afşari, 1394, s. 138).

Yedinci babda, sakka suyu taşı-kabak konusunu ele almıştır. Orta Asya'da Nakşibendilik'ten türeyen Kalenderiye mutfakta su içmek için kabaktan faydalanırlardı ve Kalenderiler onu kemerlerine bağlardı. Bu bölümde mutfakta kabağın ortaya çıkış tarihi hakkında bilgi verilmiştir (Afşari, 1394, s. 138).

Sekizinci babda, *Âdabu't-Tarik*'te sofranın konusu ve çeşitliliği ele alınmış ve her bir sofranın hangi peygamberlere ait olduğu üzerinde açıklamalar getirilmiştir (Afşari, 1394, s. 138).

Dokuzuncu babda, hadim konusu ele alınmıştır. Peygamber Efendimiz (sav) Miraç gecesinde 40 kişi ile gökte görüştüğü rivayetine yer verilmiştir. Bu konu Kalenderiye ve İran Ehli Hakları arasında çok meşhurdur. Bu bölümde hadimden kasıt daha çok aşçıdır (Afşari, 1394, ss. 138-139).

Onuncu babda, Kalenderilerin üstünde oturduğu post ve yola çıktıklarında ise sırtında taşıdıkları ve Kalenderilerin yanlarında bulunan malzemesi hakkında bilgi verilmiştir (Afşari, 1394, s. 139).

Onbirinci babda, Kalenderilerin süpürge ve süpürgecilik konusu ele alınmıştır (Afşari, 1394, s. 139).

Onikinci babda, Peygamber'in külahı, kemeri ve hırkasından oluşan fakirlik giysisinin tarifinde fakirliğin çeşitleri anlatılmıştır (Afşari, 1394, s. 138). Bu tarikatta hırkanın dayanağının Müslümanların ilk halifesi, Cenâb-ı Ebu Bekir'den Hz. Peygamber Efendimize ulaşması önem arz etmektedir.

2.3. Üçüncü bölüm metni ile ilgili yorum ve açıklamalar yer almaktadır. Afşari'nin kitabının üçüncü bölümü kendi türünde benzersizdir. Afşari bu bölümde akademik, üniversite çalışmaları ve bilimsel araştırmalarına dayanarak (H.Ş. 1370; 1381; 1382; 1387; 1390; 1394), Kuran ayetlerinden atıfta bulunmuştur. Hadislerin sahih olması, zayıf olması ve isnatları, isim tamlaması ve birleşimlerinde kullanılan edebi tekniklerin belirlenmesi, isimlerin ve köklerinin diğer dillerde bulma, kullanılan söylemden hareketle eser yazarının dini eğilimlerinin tespit edilmesi, eserde adı geçen her birinin adından bahsedilmesi, tasavvuf terimlerinin ve mistik yorumların açıklanması gibi önemli konular ele alınmıştır.

2.4. Dördüncü bölüm, bir araştırmacının ihtiyaç duyduğu materyali kitapta kolayca bulabilmesi için kitabın içindekiler ve indeks kısmıdır. Bu bölümde geniş bir biçimde Farsça, Arapça, Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca kaynaklardan, Kuran ayetleri, Hadisler, Arapça rivayetler, şiirlerin başlangıcına dayalı listeler, mekan isimlerinin listeleri, coğrafya ve ülkelerin listeleri, kitap isimlerinin listeleri, tarikatlar ve tayfaların listeleri, milletler ve etnik toplulukların listeleri, kişilerin adlarının listesi ve sözcük listesi, kavramlar ve yorumlara yer verilmiştir. Ayrıca bu eser okuyanlara kısa sürede kaynaklara nasıl ulaşacağına ve gerektiğinde verilerin ve bilgilerin kullanmalarına yardımcı olmaktadır. **Afşari, eserinin dördüncü bölümünün** sonlarında *Âdabu't-Tarik*'in bablarına da tanıtım ve açıklama getirmiştir. Bu nedenle eserin bu bölümü diğer bölümleriyle birlikte eser sahibinin, kitabın kalitesine ve doğruluğuna özen göstermesindeki özelliklerinden biri olarak kabul edilir.

Sonuç

"*Âdabu't-Tarik*" ismiyle bilenen "*Kalendername, Hacı Abdurrahim Baba, XI. Yüzyılda Maverannehir'de Yeni Araştırma ile Kalenderiye Hakkında*" isimli Mehran Afşari'nin çalışması, dizinde belirtilen sayfalara sözcüklerin yerleştirilmesi gibi bazı teknik sorunlara rağmen, akıcı bir metin ve kabul edilebilir bir tutarlılığa sahip olmasının yanı sıra benzersiz bir anlatım biçimi

ve karmaşık içeriği basitleştirmesi nedeniyle, akademik araştırma alanında yararlı ve güvenilir bir kaynaktır. Halen bu alanda araştırmalar yapan Afşari (1399; 1400), yeni ve anlaşılır bir yaklaşımla karmaşık kavramları okuyucuları için anlaşılır ve çekici bir şekilde açıklayabilmiştir.

Metne olan güvenin gözetilmesi, önyargıların ve kişisel değerlerin müdahalesinden kaçınılması Afşari'nin diğer önemli özelliğidir. Afşari, materyali ifade ederken metne sadık kalmayı ve nesnelliği koruyarak, okuyucunun dikkatini önyargılar ve kişisel tutumlarla saptırmadan, okuyucunun değerlendirmesine yardımcı olmuştur. Aslında Afşari'nin bu çalışması, Kalenderi sufi grupların bilgi kaynak ve birikimleri ile teolojik sistemi hakkında daha ayrıntılı ve derinlemesine araştırma yapmak için uygun bir kaynak olarak da hazırlamıştır.

Fakat farklı fikirlere sahip olan gruplara Avam (Afşari, 1394, s. 137), İbahi (Afşari, 1394, ss. 21-22), Gulat-ı Şii (Afşari, 1394, ss. 54-66), Kalenderan-ı Şii Mezhep (Afşari, 1394, s. 128) vb demek, bu fikirlerin dönüşümünde ve evriminde tarihsel arka planın ve siyasi, doğal, kültürel ve beşeri coğrafyanın etkisini göz ardı etmektir.

Çoğunlukla bu gruplar, başta siyasî, kültürel ve sosyal baskılar, mezhep çatışmaları, bazı ilâhî bilgileri halktan saklama, beceriksizlerden uzak durma, suçlama ve ithamcı eğilimler kaçınma ve bazen de Nizamiyye gibi özel eğitim merkezlerinin bulunmaması nedeniyle fikirlerini ifade etmek için görüş ve düşüncelerini kodlamak ve onları mecazi şekilde metaforik üsluplarla yazılı ve sözlü koruma zorunda kalmışlardır.

Bu nedenle bu grupların itikadî fikirlerini ve onların değerlerini doğru bir şekilde anlamak ve öğrenmek belki onların itikatları, değerleri, kavram ve terimlerini öğrenmeye bağlıdır. Ayrıca kitaplarının okunması, bu tür sufi hareketlerinde ve okullarında çalışma deneyimine sahip olan kişilerle irtibat kurmak gereklidir.

Ayrıca bu grupların, tarihi ve siyasi coğrafyasını, tabii, kültürel ve toplumsal kaynaklarını araştırmak, onları derinden tanımaya neden olacaktır. Dr. Yaşar Ocak, Dr. Ahmed Karamustafa ve Dr. Alexander Papas gibi alanında otorite olan bilim adamlarının bu grup ve ekollerden bazılarıyla yakın temasta buldukları veya onlar hakkında kapsamlı araştırmalar yaptıkları doğrudur. Ancak ortak coğrafi ve kültürel köklere sahip olmaları nedeniyle bu grupların dünya görüşlerinin daha iyi anlaşılmasında bir doğulunun dünya görüşünün daha etkili olacağı söylenebilir. Öte yandan, Doğu ve Batı arasındaki kültürel ve tarihsel farklılıklar nedeniyle, bu grupları tam ve derin olarak anlamak, Batı kültürünün içinde veya etkisi altında büyüyen insanlar için biraz farklı olabilir.

Görünen o ki kelimelerin oluşumuna ve kullanımlarındaki doğruluğa dikkat etmek de her tür araştırma için ve her alanda oldukça önemli ve araştırma sonuçlarının kalitesini doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Kavramların dikkatli kullanımı ve kavramların doğru anlaşılması, yazarın mesajını doğru sözcükleri ve uygun kavramları kullanarak topluma doğru bir şekilde iletmesine yardımcı olur ve yanlış anlamaları veya yanlış bilgilerin yayılmasını önler ve araştırmalarında daha güvenilir sonuçlar sağlar.

Örneğin, Kalender kavramının Bektaşilik tarikatının mensupları için genel olarak kullanılması (Afşari, 1394, s. 104), bu tarikatın olgunlaştığı ve mükemmelleştiğine dair bağlam ne olursa olsun, üzerinde düşünülmesi gereken bir nokta gibi görünmektedir. Yapılan bazı göndermelere göre, bu tarikatın geride kalan müritlerinden bir topluluğu, Baba Kalenderilerden bir grup ve bu tarikatın bazı müritlerine Abdal denilmiştir (Şirdil-Raznihan, 1390, s. 137). Örneğin, Tebriz Şeşgelan'da bulunan Derviş Dost Hoda Tebrizi'nin mezarı ve bu dervişe ait olan tekke ziyaretine gelen Rum Abdallarını Haşri dile getirmekte (Haşri, 1371, ss. 40-41) ve Abdal Receb Rumi adlı bir kişinin de Şah Tahmasb döneminde bu tekkeyi yeniden inşa ettiğinden bahsetmektedir. Ayrıca elde edilen kaynaklara göre, dörtgen görüntüsü Abdallar (Afşari, 1395, s. 121) arasında bilinmiyor ya da bazıları çardarbtan kaçınıyorlar, aksine saç, sakal ve bıyıklarını uzatırlardı. Örneğin, Abdallardan (Yazıcızade, 1544, ss. 819-820) ve Bektaşî halifelerin'den (Vilayetname Manzum Hacı Bektaş Veli, v. 203-204) olan Barak/Burak Baba ve Gazan tarafından büyük saygı gören bu baba ve müritleri, uzun saçlı, sakalı ve bıyıkları nedeniyle başkaları tarafından eleştirilir ve kınanırdı (Al-Ayni, H. 1412, ss. 423-425/4). Bir ihtimalle bu gelenek bazı dönemlerde popüler olmuş veya büyüme ve gelişme sırasında değişmiştir.

Diğer yandan Afşari'nin Bektaşî Tarikatının Kalenderilerden oluştuğuna dair açıklamaları (Afşari, 1394, s. 123), bu tarikatın ortaya çıkışı, gelişmesi, yayılması ve gelişiminin arka planı ve farklı dönemlerdeki siyasi akımların oluşumundaki aktivizmi, ne olursa olsun, bilim ve din alanında uzmanlar tarafından daha detaylı ve derinlemesine araştırma yapılması gereken bir noktadır.

Alevi eğilimlerini merkeze alan Bektaşilik Tarikatı, siyasi gücün merkezine yakınlığı nedeniyle Osmanlı Devleti topraklarında yer almaktadır. Bu toprakların batısında son Abbasi halifelerinin ikametgâhı olan Mısır'dan daha çok etkilenmesi, Abbasilerin, şeriat ve sünnet çizgisinde olması nedeniyle doğuda, İran toprakları ve başta Şah İsmail Safevi olmak üzere Safevilerin başkenti olmasıyla birlikte daha çok Şii-Alevi eğilimleri ortaya çıkmıştır. İşte bu konu, bu tarikatın açıkça tanınmasını zorlayıcı bir duruma getirmiştir.

Eş seçiminden kaçınma anlamındaki bekârlık (tecerrüd) kelimesi ile ilgili olarak (Afşari, 1394, ss. 112-124), bu satırların yazarına göre, evlilik ve neslin devam etmesi önemli unsurlar olarak kabul edildiğinden bu konu sadece kavramsal olarak bir tebliğden ibarettir. Çünkü kimliğin ve kültürel sermayenin korunmasında evlilikten kaçınmak ideolojisinin yayılmasını ve gelişmesini yalnızca propagandaya odaklar ve neslin kesintiye uğramasına neden olmaktadır. Görünüşe göre bu kavram evliliği terk etmekten ziyade geniş bir anlama sahip ve daha fazla araştırmaya ihtiyaç duymaktadır.

Kaynaklar / References

- Akın, B., & Baharlu, İ. (2022) *Erbabü't-Tarik XVII. Yüzyıla Ait Bir Kalenderi Erkannamesi*, Paradigma Akademi Yayınları.
- Afshari, M. (2017). "Quṭb al-Dīn Ḥaydar-e Tūnī and his Connection to the Ḥaydariyya and Khāksāriyya", *Islamic Alternatives; Non-Mainstream Religion in Persianate Societies*, Edited by Shahrokh Raei, Harrassowitz Verlag, pp. 161-166.

- Bedrüddin el-Ayni Mahmud Bin Ahmed. (1407-1412). *İkdu'l-Cüman fi Tarihi Ehli'z-Zaman, El-Heyetü'l-Mısıriyyeti'l-Ammeti'l-Kitab*.
- Afşari, M. (1390). Kahraman-i Zendegiam ustad İrec Efşar, *Cihan-i Kitap*, N. 263- 264, ss. 107- 112.
- Afşari, M. (1370). Ahl-i Hak, *Çista*, Şumara 3, ss. 398- 399.
- Afşari, M. (1381). *Çehardeh Risale der-Bab-ı Fütüvvet ve Esnaf*, Neşr-ı Çeşme.
- Afşari, M. (1382). *Fütüvvetnameha ve Resail-i Haksariyye*. Pejuheşgah-ı Ulum-i İnsan ve Mutelaat-ı Ferhengi.
- Afşari, M. (1387). Kalandariyye, *Cihan-i Kitap*, N. 263-264, ss. 49- 50.
- Afşari, M. (1395). *Kalandername-i ba-Namı Adabı't-Tarik ez-Hacı Baba Abdurrahim ez-Karn-i Yazdehum Hicri Hemrah-ı ba-Pejuheşti Nu der-Bare Kalendiriyeye*. Neşr-i Çeşme.
- Afşari, M. (1399). *Dü-Risale Der-bare-i Fütüvvet ve Tasavvuf ve Tarikatıhay-ı Sufiye ve Rifaiyye*. İntişarat-ı Suhen.
- Afşari, M. (1399). *Si-Fütüvvetname-i Diğər*, Neşr-i Çeşme.
- Afşari, M. (1400). *Futuvvat, Kalandari ve Edebiyat-i Amiyane*, Tahran, Bunya-i Müküfat-i Dr. Efşar ve Naşr-i Suhan.
- Ertuğ, Z. T. (2010). "Şâtır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 38, ss. 379-380.
- Hafız Şirazi Şemsüddin Muhammed. (1378). *Ber-girifte ez-Nüşa Allame Kazvini ve Kasım Kazvini*, Atlıye Hüner.
- Haşri Tebrizi, Molla Muhammed Emin. (1371). *Ravzatu Ethar*, be-Tashih Aziz Devletabadi, İntişarat-ı Setudeh.
- Islamic Alternatives; Non-Mainstream Religion in Persianate Societies*. (2017). Edited by Shahrokh Raei, Harrassowitz Verlag.
- Karamustafa, A. T. (1994). *God's Unruly Friends: Dervishes Groups Islamic Later Middle Period 1200- 1550*, University of Utah Press, Salt Lake City.
- Mo'in, M. (H. 1385). *Farhang Farsi*, İntişarat Sorayış.
- Ocak, A. Y. (1999). *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik: Kalenderiler (XIV-XVII Yüzyıllar)*, Türk Tarih Kurumu.
- Özdemir, Ö. (2023). "Bülent Akın-İlgar Baharlı, "Erbâbü't Tarık XVII. Yüzyıl'a Ait Bir Kalenderî Erkânâme (Çeviri-Tıpkıbasım İnceleme)", *Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale 2022*", *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, ss. 314- 321.
- Papas, A. (2010). *Mystiques et Vangabonds en Islam Portraits de Trois Soufis Qalandar*, Les Editions du Cerf.
- Papas, A. (2019). *Thus Spake the Dervish: Sufism, Language, and the Religious Margins in Central Asia, 1400-1900*, Translated by Caroline Kraabel, Brill.
- Ridgeon, L. (2010). "Shaggy or Shaved? The Symbolism of Hair among Persian Qalandar Sufis". *Iran and the Caucasus*, 14 (2), pp. 233-263. (doi: 10.1163/157338410X12743419190142).
- Ridgeon, L. (2010). *Morals and Mysticism in Persian Sufism: A History of Sufi-Futuwwat in Iran*. Series: Routledge Sufi series (10). Routledge: Abingdon. ISBN 9780415544344.
- Ridgeon, L. (2011). *Jawannardi: A Sufi Code of Honour*. Edinburgh University Press. ISBN 9780748641826.
- Şeffî Kedkeni, M. R. (1386). *Kalenderiyeye der-Tarih, Diğər Disehay-ı Yek İdeoloji*, İntişarat Suhen.
- Şirdel, T.-Raznihan, M. H. (1390). "Ber-resi Nakş ve Karkerd-i Tarikatıhayı Sufi der-İmparatori Osmani ba-Tekdi ber-Tarikat-ı Bektaşiyeye", *Tarih der-Âyine Pejuheş*, Sal Heştem, Şumara Süvvum, ss. 129-159.
- Velayetname-i Manzum Hacı Bektaş Veli*. (Tarihsiz). Hacı Bektaş Veli Kütüphanesi Yazmaları, No 200, v. 203-204.
- Yazıcızade Ali. (1544). *Tarih-i Al-i Selçuk*, Topkapı Sarayı Revan Köşkü No: 1391.